

DYSKUSYJNE KWESTIE WARTOŚCI OSOBISTYCH W KONTEKŚCIE HARMONIZACJI STANDARDÓW EDUKACYJNYCH UKRAINY I UE

DEBATABLE ISSUES OF PERSONAL VALUES IN THE CONTEXT OF HARMONIZATION OF EDUCATIONAL STANDARDS OF UKRAINE AND THE EU

Profesor Liudmyla Shulhina

Narodowy Uniwersytet Techniczny Ukrainy „Kijowski Instytut Politechniczny Igora Sikorskiego”, Wydział Marketingu Przemysłowego
Prospect Peremohy, 37, Kijów 02130, Ukraina
shulm@ukr.net • ORCID 0000-0001-9554-6185

Profesor Hanna Zhaldak

Narodowy Uniwersytet Techniczny Ukrainy „Kijowski Instytut Politechniczny Igora Sikorskiego”, Wydział Zarządzania Narodowego
Prospect Peremohy, 37, Kijów 02130, Ukraina
ann17@i.ua • ORCID 0000-0003-3421-3648

ABSTRAKT

W artykule została wskazana konieczność i pilność zredukowania przepaści pomiędzy prędkością technologicznego i humanitarnego rozwoju społeczeństwa w celu zapobieżenia zagrożeniom spowodowanym przez niewystarczający poziom wykształcenia użytkowników nowoczesnych technologii. Pokazano celowość wzmocnienia aspektu humanitarnego w procesie edukacyjnym. Bazując na metodzie badania merytorycznego „zza biurka”, zilustrowano niektóre ze strukturalnych i merytorycznych różnic pomiędzy dokumentami normatywnymi, wykazano pozytywny wpływ harmonizacji ustawodawstwa na polu edukacji, jak również rozwój standardów edukacyjnych na podstawie sformułowanych wartości osobowości przedstawionych w tych dokumentach. Poddano ocenie zespół moralnych i etycznych cech studentów i wykładowców z Ukrainy i z Polski. Ustalono względnie niski poziom obecności cech tworzących wartości reprezentantów ankietowanych grup. Ujawniono dodatnią i ujemną dynamikę różnych wskaźników. Dokonano oceny porównawczej badanych cech pomiędzy przedstawicielami Ukrainy i Polski. Podano wyjaśnienie zidentyfikowanych różnic.

Słowa kluczowe: wartości osobowości, cechy moralne i etyczne, standardy edukacyjne, harmonizacja standardów

ABSTRACT

The necessity and urgency of the gap reducing between the pace of technological and humanitarian development of society in order to prevent the risks caused by the insufficient level of training of users of modern technologies is pointed out. The expediency of strengthening of the humanitarian component in the educational process is substantiated. Based on the method of desk content research, some structural and substantive differences between normative documents are illustrated, the positive influence of harmonization of legislation in the field of education is shown, as well as the development of educational standards on the formulation of personality values in these documents. The group of moral and ethical characteristics of students and teachers of Ukraine and Poland was evaluated. A relatively low level of presence of characteristics that make up the values of the representatives of the surveyed groups is established. Positive and negative dynamics of various indicators are revealed. A comparative evaluation of the studied characteristics between the representatives of Ukraine and Poland was carried out. An explanation of the identified differences is given.

Key words: values of personality, moral and ethical characteristics, educational standards, harmonization of standards

JEL: A13, D63, I25, J88

Wprowadzenie

Przyspieszony rozwój różnych technologii, spowodowany głównie dynamiką zmian technologii informacyjnej, wpływa zarówno na wszystkie sfery życia człowieka (niezależnie od rodzaju działalności), jak i na wszystkie poziomy organizacji życia ludzkiego w społeczeństwie — od jednostek i ich grup w ramach jednej lokalizacji do skali globalnej. Dokonawszy maksymalnego uogólnienia konsekwencji rozwoju technologicznego, redukujemy je do dwóch pozycji, które naszym zdaniem są najbardziej oczywiste: 1) zwiększenie tempa życia ludzi i 2) zwiększenie skali ich działalności. Każda z tych dwóch cech współczesności otwiera oczywiście niezwykle atrakcyjne horyzonty sukcesu dla odpowiednio przygotowanych jednostek lub grup takich jednostek, zjednoczonych w przedsiębiorstwach, organizacjach, sojuszach itp.

Jednakże autorzy artykułu uznają za konieczne skupienie się na wyrażeniu „adekwatnie przygotowana osobowość”, naszą interpretację tego wyrażenia rozważymy szczegółowo poniżej. Mamy na myśli, że w odwrotnym przypadku, tj. jeśli osoba jest nieprzygotowana lub poziom jej gotowości do pełnienia określonych funkcji jest wątpliwy, wraz z nabytymi umiejętnościami technologicznymi w dzisiejszym przyspieszonym i zglobalizowanym świecie zagrożenia również wzrastają. Oczywiście jest, że im wyższe stanowisko zajmowane przez taką osobę i im większa skala jej wpływu, tym wyższy poziom zagrożenia i (negatywnych) konsekwencji jej działań.

Nie mamy powodu, aby twierdzić, że sama świadomość prawdopodobieństwa wystąpienia zagrożeń wynikających z działalności wpływowych, aktywnych i nieprzygotowanych użytkowników nowoczesnej technologii była głównym powodem rozwoju standardów edukacyjnych we wszystkich krajach. Analiza źródeł wskazuje na przewagę czynników społeczno-ekonomicznych i polityczno-prawnych napędów inicjowania działań standaryzacyjnych. Jednak narastająca niezgodność pomiędzy oczekiwanymi a rzeczywistymi wynikami rozwoju społeczno-gospodarczego wszystkich krajów w kontekście pogłębiających się problemów globalnych na świecie, a także znaczna liczba nieudanych rozwiązań zmierzających do rozwiązania tych problemów skłania nas do postawienia licznych pytań. Kluczowe z nich jest następujące: Jak przewidzieć i naprawić w standardach edukacyjnych bariery ochronne przepaści między tempem technologicznego i humanitarnego rozwoju społeczeństwa?

Innymi słowy, jesteśmy przekonani o istotności, a co za tym idzie o potrzebie głębszego zbadania tego założenia: wartości w obecnych standardach edukacyjnych nie są napisane wystarczająco przejrzyście (lub nie są w ogóle opisane), co skutkuje nieporównywalnie większą uwagą poświęconą kształtowaniu specjalnych kompetencji studentów do pełnienia ich funkcji specjalistów w określonej dziedzinie niż troska o ich rozwój jako wysoce moralnych i fizycznie rozwiniętych jednostek, zdolnych do twórczej pracy i kształtowania przyszłego, bardziej wydajnego społeczeństwa. Jedną z konsekwencji tej dysproporcji, która jest przedmiotem naszych badań, sformułowaliśmy następująco: tempo rozwoju technologii we współczesnym społeczeństwie znacznie wyprzedza rozwój takiej osoby, którą można określić jako wysoce ludzką i odpowiedzialną społecznie. Zdając sobie sprawę, że poruszony problem jest niezwykle złożony, wielopłaszczyznowy i niejednoznaczny

ny, skupiliśmy naszą uwagę wyłącznie na badaniu możliwości jego zdefiniowania i w dłuższej perspektywie udoskonaleniu narzędzi do jego rozwiązania, w tym poprzez standardy edukacyjne.

Cel artykułu i metodologia badań

Celem proponowanego artykułu jest przedstawienie wyników analizy porównawczej treści przepisów i norm edukacyjnych oraz danych badawczych dotyczących wartości osobowości na przykładzie studentów i wykładowców Ukrainy i UE (na przykładzie Polski).

Aby osiągnąć ten cel, zastosowano trzy grupy metod. Pierwsza grupa metod obejmowała analizę gabinetową i merytoryczną treści, która obejmowała badanie ukraińskich i zagranicznych źródeł regulacyjnych i naukowych, a mianowicie: ramy prawne edukacji na Ukrainie i UE, regulacje zarządzające tym procesem, artykuły i monografie, w których wyłożone zostały wyniki badań dotyczące procesów harmonizacji norm.

Druga grupa metod składała się z włączonych oraz nieuwzględnionych badań przeprowadzonych w terenie, w których jednostkami ankietowanymi byli uczestnicy procesu edukacyjnego: 436 studentów, 257 wykładowców oraz przedstawiciele administracji ukraińskich i polskich uczelni wyższych.

Analizę danych przeprowadzono za pomocą programu Statistics. Okres badawczy obejmował lata 2002–2020.

Podstawy teoretyczne proponowanego badania

Na historycznej ścieżce rozwoju człowieka filozofowie, pisarze, politycy i inni nieustannie odwoływali się do pojęć „dobro” i „zło”, „sprawiedliwość” i „niesprawiedliwość”, „moralnie” lub „niemoralnie” i wreszcie „humanitarnie” lub „niehumanitarnie”. Ograniczymy się w tym miejscu do cytatów tych badaczy, którzy dogłębnie przestudiowali te kategorie oraz których definicje uważamy za najbardziej trafne oraz najlepiej odzwierciedlające istotę tych zawsze istotnych koncepcji.

Moralność (z łacińskiego *morales* — moralny, *mores* — obyczaje) jest zjawiskiem historycznym. Jej wymagania, normy, zasady i ideały są zdeterminowane przez stosunki społeczno-polityczne i formację społeczno-gospo-

darczą. W literaturze filozoficznej moralność postrzegana jest jako forma świadomości społecznej, która odzwierciedla i utrwała wartości etyczne rzeczywistości społecznej (dobro, sprawiedliwość itp.) (*Moral', Sylva*, 2007). Przestrzeganie norm moralnych jest jednym z warunków skutecznej interakcji jednostek w procesie wspólnych działań komunikacyjnych. Pozwala ją osobie oceniać działania własne i innych, porównywać je ze standardem, regulować relacje z innymi ludźmi (*Philosophs'kyy*, 2002). Podkreślamy, że normy moralne są regulatorem nie świata wewnętrznego człowieka, ale relacji między ludźmi.

Jednym z elementów moralnej edukacji jest kształcenie humanistyczne, które jest oparte na zasadzie humanizmu. Zgodnie z etymologią kategoria „humanizm” (z łac. *humanus* — człowiek) jest określona jako historycznie zmieniający się system poglądów, który determinuje wartość człowieka jako osoby, jego prawo do wolności, szczęścia, rozwoju i manifestacji jego możliwości, która traktuje dobrostan człowieka jako kryterium oceny instytucji społecznych, a zasady równości, sprawiedliwości i człowieczeństwa jako pożądaną normę relacji międzyludzkich (*Entsyklopediia*, 2020). Humanizm nie tylko uznaje miłość i szacunek do człowieka jako swoją podstawową zasadę, ale także podnosi kwestię stworzenia prawdziwie ludzkich warunków człowieczeństwa w samym społeczeństwie, co jest warunkiem koniecznym dla harmonijnego rozwoju jednostki. Podstawowe kategorie moralności, na których opiera się humanizm jako światopogląd, to wolność, dobroć, obowiązek i konieczność (Tyckonovych, 2019).

Człowieczeństwo jest cechą osobowości, której treść określają zasady humanizmu. To zbiór takich cech, jak: szacunek, wrażliwość, poczucie sprawiedliwości, zaufanie, samokrytyka, odwaga. Jako moralna cecha osobowości społecznej człowieczeństwo jest charakteryzowane przez inicjatywę i odwagę w zwalczaniu samolubnych form zachowań innych osób, satysfakcję z bezinteresownej troski o ludzi, nastawienie przede wszystkim na pozytywne cechy w ludziach, uznanie człowieka, jego zainteresowań, ciągłe koncentrowanie się na człowieku i współczucie dla niego.

Kategoria człowieczeństwa jest nierozzerwalnie związana z pojęciem osobowości. Osobowość jest najwyższym stopniem duchowego rozwoju osoby, charakteryzującym się stabilnym zestawem społecznie ważnych cech, które razem tworzą jednostkę jako wyjątkową podmiotowość, która jest w stanie opanować i zmieniać świat (*Antychna Philisophiya*, 2020).

Z kolei analiza wspomnianych właściwości nieuchronnie prowadzi do kolejnej ważnej cechy osobowości, jaką jest odpowiedzialność. Można ją dość szeroko zdefiniować jako moralną cechę jednostki, która determinuje jej gotowość do przyjmowania i wykonywania określonych zobowiązań, które odpowiadają jej własnym zasadom życiowym, wymaganiom grupy, zespołu i ogólnie społeczeństwa (Ckytra, 2013).

Jest oczywiste, że nie tylko ludzkość i odpowiedzialność, ale także wiele innych cnót ludzkich, których tutaj nie rozważamy, wywodzi się ze zbioru wartości jednostki. Według (*Vsemirnaya entsyklopediya*, 2001) wartości to przede wszystkim udzielanie pierwszeństwa lub zaprzeczanie pewnym znaczeniom jako podstawie organizacji życia i (nie) chęć do działania w zgodzie z nimi. Wynika z tego, że wartości determinują ogólny kierunek jednostki, hierarchię indywidualnych preferencji, cel i programy motywacyjne, poziom aspiracji i prestiżowych przewag, stopień gotowości i determinacji poprzez komponenty wolicjonalne oraz poprzez realizację własnego „projektu” życia (Shaygorods'kyy, 2010).

W literaturze istnieją różne podejścia do definicji i charakterystyki wartości osobowościowych. Opieraliśmy się na podejściu przedstawionym w koncepcji „Nowej Szkoły Ukraińskiej”, zgodnie z którą wartości studenta (V) składają się z następujących elementów: moralny i etyczny (godność, równość, sprawiedliwość, tolerancja i różnorodność kulturowa, troska, uczciwość, zaufanie); społeczno-prawny (praworządność, nietolerancja korupcji i faworyzowania, patriotyzm, wartości środowiskowe i etyczne, odpowiedzialność społeczna) oraz zorientowanie na osobowość (samorealizacja, przywództwo i wolność) (*Tsinnisni...*, 2019).

Odzwierciedlenie wartości w ustawodawstwie i standardach edukacji Ukrainy i Polski

Odzwierciedlenie treści V, zadeklarowanej we wspomnianej koncepcji, znajdujemy w ustawach o edukacji i szkolnictwie wyższym, jak również w normach edukacyjnych. Dla przykładu rozważamy sformułowanie ogólnych kompetencji licencjata z marketingu (tabela 1).

W tabeli 1 zaprezentowano tylko niektóre cytaty z analizowanych dokumentów, których krótkie porównanie z doborem różnic semantycznych między nimi przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 1. Porównanie sformułowań celów edukacyjnych w ustawodawstwie i normach Ukrainy i Polski

Cele szkolnictwa wyższego w Polsce	Cele szkolnictwa wyższego na Ukrainie
<ul style="list-style-type: none"> • Dostarczenie wiedzy niezbędnej do aktywnego i twórczego udziału w życiu społeczności współczesnego świata • Kształtowanie wartości ważnych dla pomyślnego funkcjonowania wolnego społeczeństwa demokratycznego, takich jak tolerancja, poszanowanie praw, w tym praw mniejszości, umiłowanie wolności, poczucie solidarności oraz kształtowanie obrazu i szacunku dla idei dobra wspólnego • Rozwijanie poczucia przynależności społecznej i patriotyzmu • Nauczenie się łączenia aktywnej i harmonijnej współpracy w pracy, w rodzinie i społecznościach lokalnych z umiejętnością wyboru i wyznaczania własnych celów oraz ich osiągania. Nauka odpowiedzialności wobec siebie i jednocześnie bycia odpowiedzialnym wobec innych 	<p>Wszechstronny rozwój człowieka jako osoby i najwyższej wartości społeczeństwa, jego/jej talenty, zdolności intelektualne, twórcze i fizyczne, kształtowanie wartości i umiejętności niezbędnych do skutecznej samorealizacji, edukacja odpowiedzialnych obywateli, którzy potrafią dokonywać świadomych wyborów społecznych i kierować swoją działalność na rzecz innych ludzi i społeczeństwa. Wzbogacanie na tej podstawie potencjału intelektualnego, gospodarczego, twórczego, kulturowego narodu ukraińskiego, podnoszenie poziomu wykształcenia obywateli w celu zapewnienia zrównoważonego rozwoju Ukrainy i jej europejskiego wyboru</p>
Efekty edukacyjne w Polsce	Efekty edukacyjne na Ukrainie
<ul style="list-style-type: none"> • Nauka uczenia się • Zdolność myślenia krytycznego • Znajomość dwóch języków obcych • Zdolność swobodnego posługiwania się podstawami matematyki i wiedzą o naturze nas otaczającej oraz nowoczesnych metodach transferu informacji • Umiejętności komunikacyjne • Zdolność rozumienia i posługiwania się informacją, która jest typowa i najbardziej powszechna w życiu codziennym; w pracy, w szkole, w życiu publicznym i w społecznościach lokalnych 	<p>OK3. Zdolność abstrakcyjnego myślenia, analizy i syntezy OK4. Zdolność uczenia się i opanowania nowoczesnej wiedzy OK9. Umiejętności posługiwania się informacją i technologią komunikacyjną OK10. Zdolność komunikowania się w obcym języku OK13. Umiejętność pracy w kontekście międzynarodowym OK14. Umiejętność odpowiedzialnego i świadomego działania w sferze społecznej</p>

Uwagi:

Z uwagi na odmienną strukturę uregulowań na Ukrainie i w Polsce głównym kryterium wyboru źródeł było określenie celów uczenia się.

OK — ogólne kompetencje.

Źródło: *Ustawa*, 2020; *Zakon Ukrainy*, 2014; *Standart*, 2018.

Tabela 2. Część analizy merytorycznej celów edukacyjnych w ustawodawstwie Ukrainy i Polski

Cele szkolnictwa wyższego w Polsce	Cele szkolnictwa wyższego na Ukrainie
<p>Nacisk na przynależność do <i>społeczności współczesnego świata</i></p> <p>Dodatkowe określenie społeczności jako <i>wolnej demokratycznej</i></p> <p>Podkreślone wartości: <i>tolerancja, poszanowanie praw, w tym praw mniejszości, umiłowanie wolności, poczucie solidarności</i>, a także kształtowanie obrazu i poszanowanie idei dobra wspólnego</p> <p>Potrzeba rozwijania poczucia przynależności <i>społecznej i patriotyzmu</i> jest wymieniona osobno</p> <p>...</p>	<p>Nacisk na przynależność do <i>społeczności</i> (bez dalszego objaśnienia)</p> <p>Brak opisu</p> <p>Podkreślane są wartości niezbędne do skutecznej samo-realizacji kompetencji wychowawczych odpowiedzialnych obywateli, zdolnych do świadomego wyboru publicznego i kierowania działaniami na rzecz innych ludzi i społeczeństwa</p> <p>Brak opisu</p> <p>...</p>
Efekty edukacyjne w Polsce	Efekty edukacyjne na Ukrainie
<p>Zdolność myślenia <i>krytycznego</i></p> <p><i>Znajomość dwóch języków obcych</i></p> <p>...</p>	<p>Zdolność do <i>abstrakcyjnego</i> myślenia</p> <p><i>Zdolność komunikowania się</i> w obcym języku</p> <p>...</p>

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Dalsza analiza dokumentów wykazała, że twórcy standardów szkolnictwa wyższego pierwszego stopnia na Ukrainie (licencjackiego) uznali kompetencje ogólne za humanitarną część spodziewanych efektów kształcenia i zwrócili uwagę na pewne wartości jednostki w ogólnych kompetencjach (OK). Na przykład: OK1. Zdolność do wykorzystywania swoich praw i obowiązków jako członka społeczeństwa, do realizacji *wartości społeczeństwa obywatelskiego (wolnego demokratycznego)* i potrzeby jego zrównoważonego rozwoju, *praworządności, praw człowieka i obywatela oraz wolności* na Ukrainie. OK2. Umiejętność zachowania i pomnażania wartości i osiągnięć moralnych, kulturowych, naukowych i osiągnięć społeczeństwa w oparciu o zrozumienie historii i prawidłowości rozwoju tematu, jego miejsca w ogólnym systemie wiedzy o przyrodzie i społeczeństwie oraz w rozwoju społec-

czeństwa, techniki i technologii, wykorzystywanie różnych rodzajów i form aktywności fizycznej do *aktywnego wypoczynku i prowadzenia zdrowego trybu życia* (Standard..., 2018).

Zatem na podstawie analizy merytorycznej spójności V jednostki w przepisach standardów edukacyjnych Ukrainy i Polski wstępny wniosek może zostać sformułowany następująco: pomimo pewnych niespójności strukturalnych i braku uwagi poświęconej patriotyzmowi, tolerancji, poszanowaniu praw (w tym praw mniejszości), potrzebie myślenia krytycznego (a nie tylko abstrakcyjnego), znajomości co najmniej dwóch języków obcych (nie jednego) i kilku innych akcentów, które są naszym zdaniem konieczne, analizowane dokumenty są bardzo zbliżone merytorycznie, przynajmniej na poziomie deklaracji.

Ponadto bardzo ważne dokumenty zorientowane na wartości zostały opracowane w celu regulacji procesu kształcenia na etapach organizacji i kontroli nad wdrażaniem przepisów prawa i norm na ukraińskich uniwersytetach. Dla przykładu „Regulamin organizacji procesu kształcenia” (Polozhennia..., 2020) określa ramy regulacyjne, podstawowe zasady i język nauczania, informuje o poziomach i stopniach szkolnictwa wyższego, programach kształcenia, planowaniu procesu kształcenia, formach jego organizacji i inne.

W kontekście naszego opracowania zwraca uwagę następujący rozdział Rozporządzenia: „Zapewnienie jakości szkolnictwa wyższego i informatyzacja procesu kształcenia na uczelni wyższej”. Część ta poświęca wystarczająco dużo miejsca technicznemu i technologicznemu wsparciu procesu edukacyjnego, ale jednocześnie w kwestiach etycznych i V jest ograniczona do krótkiej wzmianki o potrzebie rozwoju kultury integralności akademickiej, w której główny nacisk położono na zapobieganie i wykrywanie plagiatu w tekstach naukowych. Jednocześnie Komisja ds. Etyki i Uczciwości Akademickiej oraz Kodeks Honorowy Uniwersytetu są wymieniane jako ważne organy regulujące ewentualne niespójności moralne i etyczne.

Należy zwrócić uwagę, że pozytywnym trendem w działalności ukraińskich uczelni jest opracowanie „Kodeksu Honorowego Uczelni” (Kodeks..., 2015), który ma stać się kolejnym czynnikiem w przestrzeganiu i rozwoju V dla pracowników i studentów. Analizowane przez nas sekcje kodeksu prezentują ogólne zasady moralne i reguły etycznego postępowania, normy etycznego postępowania studentów i pracowników, a także politykę uczci-

wości akademickiej Uniwersytetu. Tym samym zapisy zadeklarowane w kodeksie mogą być uznane za szczegółowy opis zachowań jednostek cechujących się wysokimi wartościami moralnymi, dlatego też treść kodeksu wraz z wymogami standardów edukacyjnych analizowanych powyżej stanowiły podstawę do opracowania programu drugiego etapu naszego badania.

Wyniki badania terenowego wartości osobowości na uniwersytetach Ukrainy i Polski

Oczekiwanym rezultatem analizy treści dokumentów (standardów edukacyjnych, regulaminów, kodeksów itp.) podobnych do powyższych i opracowanych na różnych uczelniach Ukrainy i Polski, był fakt, że wszystkie one deklarowały wysokie moralne zasady i normy zachowania uczestników w procesie edukacyjnym. Nie jest to zaskakujące, biorąc pod uwagę sformułowanie celów edukacyjnych w odpowiednich przepisach/standardach edukacyjnych oraz opracowanie i szczegółowy opis tych celów w sporządzonych dokumentach. Dlatego celem kolejnych etapów naszego badania było ustalenie gęstości powiązań między 1) deklaracją V w tych dokumentach a 2) ich implementacją przez uczestników procesu edukacyjnego w życiu codziennym.

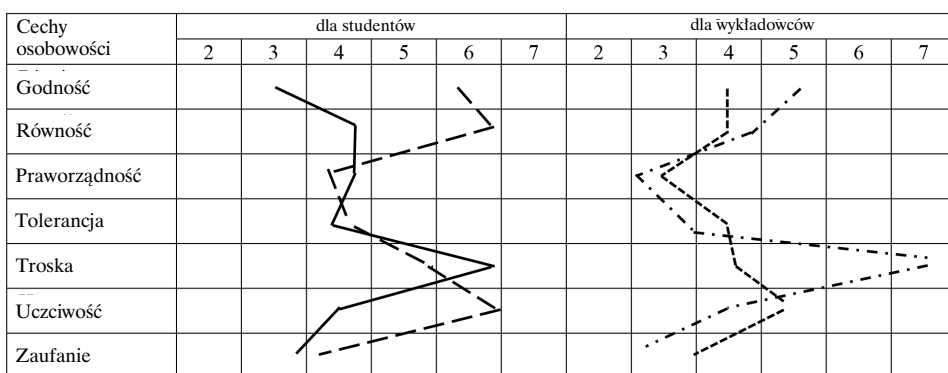
Badania zostały oparte na następującym łańcuchu założeń, które charakteryzują idealny (nieosiągnięty, ale pożądaný) moralny i etyczny stan środowiska uniwersyteckiego:

- po pierwsze, humanitarne cele edukacji (w tym szkolnictwa wyższego) istniały od dłuższego czasu, ponieważ regulacje poprzedzające współczesne dokumenty (np. ustawy ZSRR „O edukacji” itp.) miały podobne sformułowania, tj. cele te były przetestowane wraz z upływem czasu; wynika z tego, że V wykładowców przez tak długi czas do dnia dzisiejszego musiało umocnić się w silnych przekonaniach i modelach zachowania, które wskazywałyby na ich wysokie moralne i etyczne oraz inne życiowe zasady;
- po drugie, implementacja tych zasad w odpowiednich modelach zachowania jest podstawą postrzegania wykładowców i administracji uniwersyteckiej przez inne społeczne grupy odniesienia (w tym studentów) jako prawdziwą elitę społeczeństwa, za którą grupy te chcą podążać, a tym samym stopniowo ulepszać społeczeństwo;

- po trzecie, na skali ewolucji społeczeństwo będące pod wpływem edukatorów i ich studentów stopniowo poprawia wszystkie wskaźniki charakteryzujące poziom rozwoju różnych aspektów życia publicznego, a mianowicie: stan gospodarki, ustrój polityczno-prawny, ekologię, medycynę, przewidywaną długość życia i jakość życia, wskaźnik przestępczości, agresję itp.

Ten logiczny łańcuch idealnej implementacji V mógłby być kontynuowany poprzez szczegółowe omówienie na różnych poziomach: jednostek, rodzin, społeczności, narodów, a nawet ludzkości. Jednak rzeczywistość potwierdza niecelowość takiej kontynuacji, dając niemal codzienne przykłady, które charakteryzują stan społeczeństwa w ogóle, a zwłaszcza społeczności uniwersyteckich, jako odbiegające od ideału. Potwierdzają to fragmenty uogólnionych wyników monitoringu zachowań członków dwóch grup referencyjnych ukraińskich uczelni (studentów i wykładowców) w długim okresie (2002–2020), które przedstawiono na rysunku 1 w postaci dyferencjału semantycznego.

Rysunek 1. Zmiana konfiguracji profili orientacji wartości dla studentów i wykładowców Ukrainy w latach 2002–2013 i 2014–2020

- profil V studentów w 2002–2013
- profil V studentów w 2013–2020
- profil V wykładowców w 2002–2013
- · - · - · profil V wykładowców w 2013–2020

Źródło: opracowanie własne.

Dokonano kilku uogólnień, aby uformować profile V uczestników procesu edukacyjnego (rysunek 1). W pierwszej kolejności posłużyliśmy się średnią arytmetyczną wartości oszacowań określonych cech osobowości uzyskanych podczas obserwacji przedstawicieli jednej grupy odniesienia lub jednego „gniazda”, gdzie „gniazdo” to grupa studentów określonej specjalności. Po drugie, oszacowania te zostały uśrednione pomiędzy różnymi „warstwami”, gdzie „warstwa” to rok studiów, jednak zidentyfikowane różnice nie dały podstaw do uznania studentów z różnych lat studiów za przedstawicieli różnych warstw. Po trzecie, ta sama operacja została wykonana sekwencyjnie na drugim i trzecim poziomie „gniazd” — wydziałów i uczelni. Po czwarte, znaleźliśmy średnią z tych dwóch okresów badawczych. Po piąte, na każdym etapie uzgadniano oceny obserwatorów, a także brano pod uwagę oceny innych uczestników procesu edukacyjnego.

Opisana powyżej sekwencja uogólnień na pierwszym etapie dla wykładowców przybrała formę określenia ocen w ramach „gniazd”, które zostały utworzone na podstawie miejsca wykładowcy w zespole według dwóch kryteriów: a) wśród naukowców — absolwent uczelni, doktor, doktor habilitowany; b) wśród urzędników — asystent, starszy wykładowca, profesor nadzwyczajny, profesor, kierownik katedry, dziekan). W drugim etapie szacunki uśredniono między „gniazdami”.

Należy również zauważyć, że dyferencjał semantyczny miał 10-stopniową skalę, jednak wyniki nie przekraczały wartości 6 punktów, z wyjątkiem jednej cechy w grupie wykładowców w drugim okresie. Tłumaczymy niskie wyniki rozbieżnością między, z jednej strony, oczekiwaniami obserwatorów opartymi na powyższych wysokich celach edukacyjnych, a z drugiej — obserwowanym zachowaniem studentów i wykładowców, poprzez które oceniali obecność określonych dodatnich V w ich wartościach. Skala analizowanych cech osobowości, poprzez które znajduje się ich V, reprezentuje grupę moralnych i etycznych cech osoby, których obecność można oszacować na podstawie zbioru oznak zachowania.

Podczas analizy uzyskanych danych zidentyfikowano kilka zjawisk, które naszym zdaniem zasługują na większą uwagę.

Po pierwsze, największe różnice między ocenami w obu podgrupach stwierdzono w ramach pierwszego poziomu gniazda, tj. jednej grupie studentów i jednej naukowej i lub na stanowisku wykładowcy. Potwierdziło to dobrze znaną tezę o kształtowaniu się osobowości przed rozpoczęciem studiów wyższych, a co za tym idzie — niewielki wpływ na studentów takich

czynników, jak specjalizacja, rok studiów, wydział lub uczelnia, jak również naukowego lub zawodowego stanowiska — na wykładowców. Innymi słowy, szacunki, które zostały poddane pierwszemu uśrednieniu miały największą amplitudę wartości, a wszystkie pozostałe znajdowały się na poziomie błędu statystycznego. Ponadto szacunki w obu podgrupach były dość zbliżone, co pozwoliło nam na sformułowanie dwóch założeń: 1) status i wiek mają stosunkowo niewielki wpływ na już ukształtowane wartości; 2) studenci są w rzeczywistości odzwierciedleniem niskiego poziomu V tych jednostek i grup społecznych, które miały na nich wpływ przez całe ich życie.

Po drugie, badanie trwające osiemnaście lat zostało podzielone na dwa okresy ze względu na znaczące różnice w danych obydwu podgrup po 2013 r. W podgrupie studentów największy wzrost jest obserwowany w przypadku następujących wskaźników: „godność”, „równość” oraz „uczciwość”. Jednocześnie obecność cechy „troska” znacząco spadła. Uważamy, że głównymi czynnikami tych zmian w V studentów były: wpływ wydarzeń z czasu ukraińskiej Rewolucji Godności 2013–2014 na postrzeganie siebie i przemyślenia podjęte na nowo na temat V przez młodych ludzi, a także zmiana pokoleń. W ciągu 18 lat wyrosło nowe pokolenie, które w dużej mierze jest produktem intensyfikacji technologii informacyjnej, w tym wojen informacyjnych, co z pewnością wpłynęło na poziom cynizmu w postrzeganiu rzeczywistości.

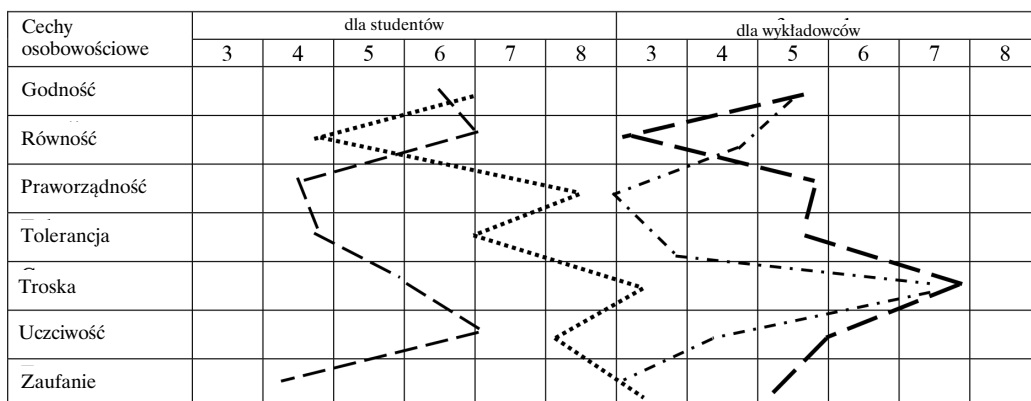
Po trzecie, zasługują na odnotowanie raczej niskie oceny takich cech, jak „zaufanie”, „tolerancja”, „uczciwość” i „sprawiedliwość”. Co więcej, jeśli pierwsze trzy cechy studentów uległy poprawie w drugim okresie, to pogorszenie, choć nieznaczne, nastąpiło w przypadku wykładowców. Wpływ na to mogły mieć zawyżone oczekiwania co do reformy edukacji, która od początku ulegała kilku zmianom wektorowym. Negatywny wpływ braku stałego wektora oraz adekwatnej strategii rozwoju zostało nasilone przedwczesną decyzją o rozszerzeniu autonomii uczelni wyższych, którą administracja użyła głównie do rozbudowy biurokracji oraz zawężania praw i wolności pracowników. Oczywiście jest, że był to również dodatkowy czynnik pogorszenia wiary w sprawiedliwość w obydwu grupach.

Po czwarte, dynamika wskaźnika „troska” była przeciwna w badanych grupach ze względu na różnice w funkcjach między studentami i wykładowcami. Wykładowcy ukraińskich uczelni, którzy w ostatnim czasie stawiają czoła spadkowej tendencji liczby studentów (w tym z powodu studiów za granicą), a także zagrożeniami związanymi z COVID-19, coraz bardziej wy-

rażają zaniepokojenie studentami. Jednocześnie studenci, ze względu na młodzieńczy maksymalizm, a także z opisanych powyżej powodów, charakteryzują się wyższym poziomem egoizmu i egocentryzmu oraz skupiają się bardziej na własnej osobie niż na trosce o innych ludzi.

W poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie o możliwy pozytywny wpływ harmonizacji standardów edukacyjnych Ukrainy ze standardami UE na głębsze postrzeganie V przez studentów i wykładowców, porównaliśmy wyniki oceny podobnych cech przedstawicieli polskich i ukraińskich uczelni wyższych (rysunek 2).

Rysunek 2. Porównanie konfiguracji profili orientacji wartości studentów i wykładowców dla Ukrainy i Polski w latach 2014-2020

- — — — — profil V studentów ukraińskich
- - - - - profil V wykładowców ukraińskich
- profil V studentów polskich
- . — — — — profil V wykładowców polskich

Źródło: opracowanie własne.

O ile w procesie oceny V studentów i wykładowców ukraińskich punktem wyjścia były definicje w dokumentach normatywnych, to dla podobnej oceny przedstawicieli polskiego szkolnictwa podstawą porównania była charakterystyka porównawcza przedstawicieli Ukrainy.

Zgodnie z danymi zawartymi na rysunku 2, pomimo bliskości Ukrainy i Polski pod wieloma względami (położenie geograficzne i warunki naturalne, rozwój historyczny, polityczny, społeczno-gospodarczy i kulturowy, podobieństwa mentalności i języka), konfiguracje profili V badanych grup w dużej mierze do siebie nie pasowały. Wszystkie cechy otrzymały wyższe oceny — z wyjątkiem „równości”. Wyjaśniamy ten fakt, który może być opisany jako „wyraźniejsze cechy zachowania jednostki” z kilku powodów.

Po pierwsze, Polska znajdowała się pod znacznie większym wpływem racjonalnej cywilizacji europejskiej (z różnych powodów) przez znacznie dłuższy okres niż Ukraina. Po drugie, nawet w latach 1939–1980, kiedy zarówno Polska, jak i Ukraina znajdowały się pod wpływem wartości propagowanych przez imperium sowieckie, Polska nie zniszczyła takich tradycji, religijnych i innych instytucji kulturalnych, które przez wieki tworzyły V ludności, jak miało to miejsce na Ukrainie.

Po trzecie, od przystąpienia Polski do UE w 2004 r. kraj ten otrzymał wielomiliardowe inwestycje, a tym samym znaczący impuls dla społeczno-gospodarczego i innych rodzajów rozwoju, co ukształtowało stosunkowo wysoki poziom takich cech, jak „sprawiedliwość”, „tolerancja”, „troska”, „uczciwość” i „zaufanie” — szczególnie dla młodego pokolenia.

Jednocześnie cecha „równość” otrzymała znacznie niższą ocenę, co naszym zdaniem może ponownie być tłumaczone siłą tradycji oraz postrzeganiem nierówności społecznych jako typowej cechy każdego społeczeństwa. Tradycje szacunku dla starszych, przywódców, rodziców, nauczycieli itp. są w Polsce dużo bardziej wyraziste niż na Ukrainie, co często jest manifestowane w demonstrowaniu własnej „niższej” pozycji w komunikacji z przedstawicielami pozycji „wyższej”. Ponadto polskie społeczeństwo w porównaniu z Ukrainą nie ma takich oznak ostrych nierówności społecznych, więc jego obywatele są bardziej tolerancyjni wobec tych przykładów nierówności, które uważają za dopuszczalne.

Dane uzyskane podczas obserwacji, przedstawione w tym artykule, zostały potwierdzone danymi zebranymi metodą pogłębionego wywiadu z uczestnikami procesu edukacyjnego. Biorąc jednak pod uwagę dopuszczalną objętość publikacji, dane te wraz z propozycjami zastosowania systematycznego podejścia do eliminacji zidentyfikowanych trendów zostaną przedstawione w kolejnym artykule.

Wnioski

Rosnąca dysproporcja między tempem technologicznego i humanitarnego rozwoju społeczeństwa zwiększa prawdopodobieństwo wystąpienia różnego rodzaju zagrożeń wynikających z braku przygotowania wykonawców do wykorzystywania nowoczesnych technologii. Ostatecznie najnowsze technologie często charakteryzują się znaczną szybkością działania i skalowania efektów, co oprócz specjalistycznej wiedzy wymaga również wysokiego poziomu odpowiedzialności i innych cech wchodzących w skład koncepcji „wartości osobowościowych”. Zachęca to naukowców do poszukiwania sposobów ograniczenia, a w dłuższej perspektywie całkowitego zmniejszenia powyższej luki. Autorzy widzą jeden ze sposobów rozwiązania problemu we wzmacnianiu elementu humanitarnego w procesie edukacyjnym.

Aby poprzeć dowodami wykonalność takiego udoskonalenia, przeprowadzono specjalne badania metodą badania gabinetowego, jak również uwzględnionej i nieuwzględnionej obserwacji. Analiza dokumentów wykazała, że w procesie harmonizacji ustawodawstwa w zakresie edukacji, a także w opracowywaniu standardów edukacyjnych dokumenty normatywne szczegółowo deklarują potrzebę kształcenia wysoce moralnej osobowości o wyrażeniu zdefiniowanych wartościach.

Jednocześnie ocena grupy cech moralnych i etycznych studentów i wykładowców Ukrainy i Polski (jako najbliższego sąsiada — członka UE) wykazała stosunkowo niski poziom występowania cech, które wskazują wartości przedstawicieli badanych grup. Badanie ujawniło trendy we wzroście takich wskaźników, jak „godność” i „równość”, co wskazuje na wzrost zapotrzebowania na te cechy w prawdziwym życiu. Ocena takich cech, jak „zaufanie”, „tolerancja”, „uczciwość” i „sprawiedliwość”, wymaga wzmocnienia, zwłaszcza w przypadku wykładowców na Ukrainie.

Porównanie badanych cech między przedstawicielami Ukrainy i Polski ujawniło wyższe wyniki we wszystkich parametrach, z wyjątkiem cechy „równość”. Tłumaczymy to lepszym zachowaniem tradycyjnych wartości w społeczeństwie polskim w porównaniu z ukraińskim, a także wyższym poziomem społeczno-gospodarczego i legislacyjnego rozwoju.

Zatem wyniki obserwacji przedstawione w artykule wskazują na brak występowania w złożonej charakterystyce współczesnej osobowości tych ważnych orientacji na wartości, które wskazywałyby na gotowość osób tworzących spo-

leczeństwo do uzmysłowienia sobie ewentualnych zagrożeń związanych z nowymi technologiami i zapewnienia ich bezpiecznego użytkowanie na wszystkich poziomach. Wyniki te zostały również potwierdzone i pogłębione metodą dogłębnych wywiadów z uczestnikami procesu edukacyjnego w obu krajach. Autorzy są przekonani o potrzebie zastosowania systematycznego podejścia do poprawy opisanej sytuacji. Szczegółowy opis propozycji autorów zostanie opublikowany w kolejnym artykule.

Podziękowania

Artykuł powstał w ramach projektu zgodnego ze wspólnym projektem Narodowego Uniwersytetu Technicznego Ukrainy „Kijowski Instytut Politechniczny Igora Sikorskiego”, programu Erasmus+, Jean Monnet Fund i Education, Audiovisual and Culture Executive Agency wspieranych przez Komisję Europejską, o nazwie „Europejskie modele biznesowe: transformacja, harmonizacja i implementacja na Ukrainie” No. 587138-EPP-1-2017-1-UA-EPPJMO-MODULE. Numer rejestracyjny projektu 2017-2173/001-002.

Referencje

1. *Antychna Philisophiya* (Ancient Philosophy). (2020). Pozyskano z <https://sites.google.com/site/anticnafilosofia/osobistist-u-filosofii>
2. Ckytra, V. (2013). Teoretychni aspekty vyznachennia zmistu poniattia "vidpovidal'nist' osobystosti. *Naukovi zapysky, Seria: pedagogichni nauky*, 122, 382–389.
3. *Entsyklopediia suchasnoyi Ukrayiny* (Encyclopedia of Modern Ukraine). (2020). Pozyskano z http://esu.com.ua/search_articles.php?id=24649
4. *Kodeks chesti Natsional'nogo technichnogo uniwersytetu Ukrayiny "Kyyivs'kyy politechnichnyy instytut"* (Code of Honor of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"). (2015). Pozyskano z <https://kpi.ua/code>
5. *Moral'; Syl'a (Morality, Strength)*. (2007). *Literaturoznavcha entsyklopediia u 2 t.* (p. 76). Kijów: VTs "Akademiia".
6. *Philosophs'kyy entsyklopedychnyy slovnyk* (Philosophical encyclopedic dictionary). (2002). Instytut Filosophii im. G.S. Skovorody Natsional'noi Akademii Nauk Ukrainy, Kijów: Abrys, 397–398.
7. *Polozhennia pro organizatsiyu osyitniogo procesu v KPI im. Ihora Sikorskogo* (Regulations on the organization of the educational process in KPI. Igor Sikorsky). (2020). Pozyskano z <https://kpi.ua/regulations>.
8. Shaygorod's'kyy, Yu. (2010). Tsinnisni oriientatsiyi osobystosti: formalizovana model' tsil'nogo, bagatoaspektynogo analizu. *Sothial'na psykholohiya*, 1(39), 94–106. Pozyskano z <https://core.ac.uk/reader/77240790>

9. *Standart vyshchoyi osvity Ukrainy: pershyi (bakalavrs'kyy) riven', galuz' znan' 07 — Upravlinnia ta Administruvannia, Spetsial'nist' 075 Marketyng* (Standard of higher education of Ukraine: first (bachelor's) level, field of knowledge 07 — Management and administration, specialty 075 — Marketing). (2018). Pozyskano z <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdeni%20standarty/12/21/075-marketing-bakalavr.pdf>
10. *Tsinnisni oriientyry suchasnoyi Ukrainy'skoyi shkoly* (Values of the Modern Ukrainian School). (2019). Ministerstvo Osvity i Nauky Ukrainy. Pozyskano z <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Serpneva%20conferentcia/2019/Presentasia-Roman-Stesichin.pdf>
11. Tyckonovych, V. (2019), *Humannist' osobystosti: sutnist' ta struktura* (Humanity of personality: essence and structure). *Pedagogika ta psykologiya*, 55, 90–98.
12. Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe. Dz.U. z 2020 r. poz.910. Pozyskano z <https://www.prawo.vulcan.edu.pl/przegdok.asp?qdatprz=akt&qplikid=4186>
13. *Vsemirnaya entsyklopediya, Filosofiya* (World encyclopedia. Philosophy) (2001). Minsk.
14. Zakon Ukrainy "Pro vyshchu osvitu" vid 01.07.2014 No 1556-VII (Law of Ukraine "On Higher Education" from 01.07.2014 No 1556-VII). Pozyskano z <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

Liudmyla Shulhina, Ukraina — profesor, doktor nauk ekonomicznych, profesor na Wydziale Marketingu Przemysłowego Narodowego Uniwersytetu Technicznego Ukrainy „Kijowski Instytut Politechniczny Igora Sikorskiego”, Ukraina. Autor 321 publikacji (215 naukowych i 106 dydaktyczno-metodycznych), z czego 3 monografie zostały opublikowane w Polsce, 8 monografii wieloautorskich na Ukrainie oraz 34 artykuły w publikacjach naukowych za granicą (Polska, Estonia, Rosja, Białoruś, Słowacja, Bułgaria, Czechy): 21 artykułów ukazało się w języku angielskim, 9 w języku polskim i 4 w języku rosyjskim. Opiekun naukowy 8 doktorantów, którym udało się obronić prace doktorskie. Koordynator akademicki projektu „Europejskie modele biznesowe: transformacja, harmonizacja i implementacja na Ukrainie”, No. 587138-EPP-1-2017-1-UA-EPPJMO-MODULE.

Hanna Zhaldak, Ukraina — doktor nauk ekonomicznych, prof. nadzw. na Wydziale Zarządzania Narodowego Uniwersytetu Technicznego Ukrainy „Kijowski Instytut Politechniczny Igora Sikorskiego”, Ukraina. Autor 67 publikacji, w tym 2 monografii, a także 10 artykułów w publikacjach naukowych za granicą (Polska, Rosja, Bułgaria, Czechy): 7 artykułów opublikowano w języku angielskim, 3 w języku rosyjskim. Uczestnik projektu „Europejskie modele biznesowe: transformacja, harmonizacja i implementacja na Ukrainie”, No. 587138-EPP-1-2017-1-UA-EPPJMO-MODULE.